

Centar za liberalno-demokratske studije

Boško Mijatović

SIROMAŠTVO U SRBIJI U 2014. GODINI

avgust 2015.

Sadržaj

Uvod	3
Metodološka objašnjenja	5
Ocena siromaštva u 2014.	7
Osnovni indikatori siromaštva	7
Analiza senzitivnosti	8
Siromaštvo po tipu naselja	9
Geografija siromaštva	10
Profil siromašnih	11
Nejednakost	16
Siromaštvo u periodu 2008-2014.	18

Ova studija je pripremljena za potrebe Vlade Republike Srbije i Tima za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva

Izrada publikacije omogućena je sredstvima Švajcarske agencije za razvoj i saradnju

UVOD

U ovom tekstu biće izneti ocena i analiza siromaštva u Srbiji u 2014. godini, uz procenu prateće nejednakosti. Ovaj rad, zajedno sa našom prethodnom studijom o siromaštvu u periodu 2011-2013. godina,¹ obezbeđuje kontinuitet ocena siromaštva u Srbiji na osnovu potrošnje (mereći apsolutno siromaštvo), što je doskora bila standardna metodologija u Srbiji. Naime, ocene siromaštva prema potrošnji radio je Republički zavod za statistiku do 2010. na osnovu *Anketa o potrošnji domaćinstava*, da bi tada prestao zbog orijentacije na ocene *rizika siromaštva* prema dohotku po SILC metodologiji EUROSTAT-a,² a kao deo procesa približavanje Srbije Evropskoj uniji.

Pošto je RZS prestao da vrši sopstvene analize apsolutnog siromaštva na osnovu potrošnje, postavilo se pitanje da li u celini odbaciti ovaj metod i okrenuti se isključivo oceni rizika siromaštva na osnovu dohotka. Među istraživačima, a i mnogim korisnicima, rašireno je mišljenje da treba zadržati dotada upotrebljavanu metodologiju, tim pre što Republički zavod za statistiku i dalje redovno obavlja Anketu o potrošnji domaćinstava. U skladu s tim je i zaključak sa radnog sastanka grupe međunarodnih eksperata i domaćih praktičara, predstavnika institucija Republike Srbije i pripadnika akademske zajednice iz aprila 2015, organizovanog od strane *Tima za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva i Republičkog zavoda za statistiku*, na kome je zaključeno sledeće: „Merenje apsolutnog siromaštva je i dalje relevantno u Republici Srbiji, s obzirom na stepen razvijenosti zemlje, regionalne razlike i potrebu da se rezultati koriste za formulisanje javne politike“.³

Osnovni argument za nastavak upotrebe metodologije apsolutnog siromaštva jeste uverenje da u Srbiji i dalje postoji pravo, apsolutno siromaštvo, kod koga znatan broj ljudi ne zadovoljava ni osnovne potrebe, i da joj stoga koncept *rizika siromaštva*, inače pogodan za razvijene evropske zemlje u kojima ne postoji apsolutno siromaštvo, nije dovoljan za sagledavanje celokupne problematike siromaštva.⁴ Jer, mera koja se zove *rizik siromaštva* nije mera siromaštva, već samo rizika da pojedinac zapadne u siromaštvo. Tako i Eurostat, nadležna agencija EU, jasno kaže da stopa rizika siromaštva „ne meri bogatstvo ili siromaštvo, već nizak dohodak u poređenju sa drugim građanima date zemlje, što ne znači neminovno nizak životni standard“.⁵

U skladu s tim, u ovom radu se, kao i prethodnom, koristi koncept apsolutnog siromaštva, kod koga se siromašnim smatraju svi oni koji ne dostižu potrošnju

¹ B. Mijatović: *Siromaštvo u Srbiji 2011, 2012. i 2013*, TSUSS, 2014.

² Videti *Srbija: prihodi i uslovi života 2013*, RZS, 2014.

³ Videti <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2015/06/Zakljucci-Merenje-siromastva-u-Srbiji.pdf>

⁴ Videti šire argumente u G. Matković: *Merenje siromaštva – teorijski koncepti, stanje i preporuke za Srbiju*, TSUSS, 2014.

⁵ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Glossary:At-risk-of-poverty_rate, 18.9.2014.

višu od one koja se smatra linijom siromaštva. Na taj način se obezbeđuju dva alternativna i komplementarna načina merenja iz oblasti siromaštva u Srbiji, što samo može biti od koristi kako državnim organima Republike Srbije, tako i zainteresovanim domaćim i stranim korisnicima.

METODOLOŠKA OBJAŠNENJA

Anketa o potrošnji domaćinstava, koju redovno vrši Republički zavod za statistiku, čini informacionu osnovu ovog istraživanja siromaštva, čemu treba dodati prateću metodološku aparaturu koja je i ranije korišćena od strane RZS-a. Takvim postupkom obezbeđena je metodološka konzistentnost i uporedivost nalaza sa onim ocenama siromaštva koje je do 2010. godinom obavljao Republički zavod za statistiku.

Republički zavod za statistiku u svojim anketama o potrošnji domaćinstava prikuplja podatke o prihodima, rashodima i potrošnji, o pojedinim važnijim pokazateljima životnog standarda (stambeni uslovi, snabdevenost trajnim potrošnim dobrima) i o demografskim, ekonomskim i socijalnim odlikama stanovništva. Domaćinstvo je jedinica anketiranja, a u 2014. godini uspešno je anketirano 6071 domaćinstava (od 8856 planiranih).⁶

Skala ekvivalencije (jedinice jednake potrošnje). Kako troškovi po jednom članu domaćinstva opadaju sa dodatnim članovima i kako su troškovi niži za decu nego za odrasle to se ove razlike respektuju kroz tzv. skalu ekvivalencije, pomoću koje se troškovi jednog domaćinstva preračunavaju na tzv. jedinice jednake potrošnje. U Anketi o potrošnji domaćinstava koristi se tzv. OECD skala ekvivalencije, kod koje je potrošnja prvog odraslog člana domaćinstva označena sa 1, drugog i sledećih (stari 14 i više godina) sa 0,7, a svakog deteta (manje od 14 godina) sa 0,5. To znači, na primer, da su troškovi izdržavanja prvog odraslog u domaćinstvu dvostruko veći od troškova izdržavanja deteta.

Linija siromaštva. Kako je već navedeno, ovo istraživanje koristi liniju apsolutnog siromaštva, kao i Republički zavod za statistiku u periodu 2006-2010. godina. Inicijalno je ova linija izračunata 2006. godine, na osnovu tadašnje Ankete o potrošnji domaćinstava, a preko nutricionističkih standarda za ishranu i ocenjenog udela neprehrambene robe. Za ekvivalentnog odraslog (prvi odrasli u domaćinstvu) procenjeni iznos je 2006. godine bio 6.411 dinara mesečno.⁷ Za 2014. godinu je linija siromaštva izračunata je indeksacijom pomenute linije iz 2006. godine indeksima cena na malo, odnosno potrošačkih cena, i dostigla je 11.340 dinara po ekvivalentnom odraslom.

Stopa siromaštva se definiše kao odnos broj siromašnih pripadnika jedne populacije sa ukupnim brojem pripadnika te populacije (ukupno stanovništvo, nezaposleni, deca itd), odnosno predstavlja učešće siromašnih u datoj populaciji. Pošto stopa siromaštva daje samo broj siromašnih, a ne i intenzitet njihovog siromaštva to se upotrebljava i druga mera – dubina siromaštva – koja pokazuje koliko je potrošnja siromašnih ispod linije siromaštva. Tako se dobija finansijski deficit siromaštva cele populacije, ali i pokazuje koliko je novca potrebno, pod pretpostavkom savršene targetiranosti programa, da se siromaštvo potpuno

⁶ Detaljnija metodološka objašnjenja mogu se naći u *Anketa o potrošnji domaćinstava, 2012*, RZS, 2013.

⁷ Videti G. Krstić i V. Sulla: *Osnovni dokument o trendovima i profilu siromaštva u Srbiji: 2004-2006. godine*, juni 2007, str. 3.

ukloni u datoj godini. Treća mera je oštrina siromaštva, koja je izražava nejednakost među siromašnima, odnosno daje veći ponder najsiromašnjima.

OCENA SIROMAŠTVA U 2014.

Osnovni indikatori siromaštva

Osnovni podaci o siromaštvu u Srbiji u 2014. dati izneti su u Tabeli 1:

Tabela 1.

Siromaštvo u Srbiji, 2014.

	2014
linija siromaštva (za ekvivalentnog odraslog), din. mesečno	11340
stopa siromaštva, u %	8,9
dubina siromaštva, u %	1,7
oštrina siromaštva, u %	0,5

Izvor: obrada Ankete o potrošnji domaćinstava 2014, RZS

Stopa siromaštva je 2014. godine u Srbiji se 8,9%, što znači da je potrošnja tolikog procenta ukupnog stanovništva bila niža od linije siromaštva (11.340 dinara mesečno za ekvivalentnog odraslog). Ovih 8,9% znači da se 628 hiljada stanovnika smatra siromašnim.

U odnosu na prethodnu 2013. godinu stopa siromaštva u Srbiji nešto je povećana, sa 8,6 na 8,9%, računajući po istoj metodologiji. Uzoci tome su smanjenje realnog bruto društvenog proizvoda Srbije u 2014, prema proceni RZS-a,⁸ za 1,8%, pri čemu su doprinos nepovoljnim kretanjima dale i poplave koje su ozbiljno pogodile jedan deo Srbije. Povezano s padom BDP-a i ekonomskom politikom, u 2014. došlo je do smanjenja realnih zarada za 1,5%⁹ i realnih penzija za 2,3%,¹⁰ što je neposredno pogodilo potrošnju stanovništva i dovelo do povećanja broja siromašnih..

Navedeno opadanje realnih zarada i penzija moglo je rezultirati vidljivijim povećanjem siromaštva, ali do toga nije došlo zbog povećanja poljoprivredne proizvodnje i relativnog smanjenja cena hrane do sistema socijalne zaštite, odnosno zaštite najsiromašnijih građana.

Dubina siromaštva iznela je u 2014. godini skromnih 1,7%, što znači da bi iz bruto društvenog proizvoda Srbije bilo potrebno obezbediti 1,7%, odnosno 66 milijardi dinara¹¹ i, ukoliko se postigne savršena targetiranost (sredstva dobijaju samo siromašni i svi siromašni), kako bi se pobedilo siromaštvo u Srbiji u 2014. godini. Pošto je dubina siromaštva u 2014. skromna, to znači da su siromašni građani u Srbiji i dalje u proseku umereno siromašni, tj. da se njihova lična

⁸ RZS,

http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/userFiles/file/Nacionalni/BDPserija1995_2014_ESA2010_sr_pcir_26.05.2015.xls

⁹ Mesečni statistički bilten, 12/2014, RZS, str. 34.

¹⁰ Mesečni bilten za decembar 2013. i 2014, PIO fond.

¹¹ BDP Srbije je u 2014. dostigao 3878 milijardi dinara (RZS).

potrošnja u proseku nalazi na dosta maloj udaljenosti od linije apsolutnog siromaštva.

Oštrina siromaštva je takođe dosta skromna: ona iznosi 0,5, pa se za 2014, kao i za prethodne godine može ponoviti ocena da je oštrina siromaštva u Srbiji vrlo umerena.

Analiza senzitivnosti

Za većinu indikatora koji se koristeu analizi siromaštva od presudne je važnosti odabrana linija siromaštva. Pošto je njeno određivanje metodološki kompleksno, pa i sporno, to ćemo ispitati osetljivost ocenjenog nivoa siromaštva na varijacije u visini linije siromaštva. Drugim rečima, poredićemo međusobno nivoe siromaštva, odnosno stope siromaštva koje se dobijaju umerenim promenama linije siromaštva. U sledećoj tabeli prikazani su rezultati ovog upoređenja:

Tabela 2.

Linija siromaštva i stopa siromaštva, 2014.

varijacije linije siromaštva, osnovna linija =100	stopa siromaštva, 2011, u %
80	3,4
90	6,3
95	7,4
100	8,9
105	10,7
110	12,5
120	16,6

Izvor: obrada Ankete o potrošnji domaćinstava 2014, RZS; *Studija o životnom standardu, Srbija 2002-2007*, RZS, 2008.

Kako se vidi, ocenjena stopa siromaštva dosta je senzitivna na izbor visine linije siromaštva. Ukoliko se, primera radi, linija siromaštva povisi za 5% doći će do podizanja stope siromaštva sa 8,9 na 10,7%. Kako se vidi, oko odabrane linije siromaštva za jednogprocentno povišenje linije siromaštva dobija se povećanje stope siromaštva za oko 0,3 procentna poena. U većim intervalima promena stope siromaštva je svakako veća: tako povišenje linije siromaštva za 20% dovodi gotovo do udvostručenja stope siromaštva (sa 8,9 na 16,6%).

U odnosu na prethodnu godinu siromaštvo se u određenoj meri „razredilo“, tj. manji broj ljudi se nalazi u zoni analize – od 80 do 120% linije siromaštva. Jer, u 2014. pomeranja stope siromaštva su nešto manja nego prethodne godine: tako podizanje linije siromaštva za 20% dovodi u 2014. do povećanja stope siromaštva za 87% umesto za 106% u 2013. godini. Ovo pokazuje da se u 2014. oko linije siromaštva nalazi nešto manje građana Srbije nego tokom prethodne godine.

Siromaštvo po tipu naselja

Kao i uvek do sada, ne samo u Srbiji, siromaštvo je znatno izraženije na "ostalom" području (varošice i sela) i znatno manje na urbanom području.

Tabela 3.

Siromaštvo, urbano i ostalo, 2014.

	broj siromašnih, u 000	stopa siromaštva, u %
Srbija	627	8,9
urbano	284	6,7
ostalo	344	12,2

Izvor: obrada Ankete o potrošnji domaćinstava 2014, RZS

Kako se vidi u prethodnoj tabeli, stopa siromaštva u 2014. dostigla je na urbanom području 6,7%, a na ostalom 12,2%, dok je broj siromašnih 284 i 344 hiljada respektivno.

Stopa siromaštva na ostalom području je i 2014. godine gotovo dvostruko veća nego na urbanom području (12,2 u odnosu na 6,7%). Ove razlike između dvaju područja uobičajene su za zemlje istočne i jugoistočne Evrope, kod kojih se odnos stopa ruralnog i urbanog siromaštva kreće od 1,3:1 do 3:1.¹² Ipak, može se primetiti tendencija izvesnog smanjenja razlike između ova dva područja u Srbiji: odnos stope siromaštva na ostalom prema stopi siromaštva na urbanom području smanjen je sa 2,05 u 2012. na 1,91 u 2013. godini i na 1,82 u 2014. godini.

Iako imaju nižu stopu siromaštva, i urbana naselja Srbije pogođena su znatnim siromaštvom, pa je svaki petnaesti njihov stanovnik siromašan u 2014. godini. Uzroci ovog siromaštva prvenstveno su višegodišnja stagnacija, uz izvesna kolebanja, bruto društvenog proizvoda Srbije, odnosno neuspeh da se ekonomija izvuče iz krize u koju je zapala još 2008. godine. Nepovoljnim kretanjima na planu ekonomske aktivnosti sledila je visoka nezaposlenost gradskog stanovništva i smanjenje prihoda i potrošnje.

Znatno viša stopa siromaštva na „ostalom“ području posledica je više razloga koji zajednički deluju: na ovom području dominira nepovoljnija privredna struktura, sa tradicionalnim granama industrije i drugih delatnosti i dominacijom poljoprivrede koja donosi poljoprivrednom stanovništvu manji dohodak po radniku, sa posledičnim zaostajanjem potrošnje; ovom doprinosi i nepovoljna kvalifikaciona struktura radnoaktivnih, koja je znatno niža nego u urbanim centrima; stanje na seoskom području i manjim varošicama veoma je pogoršano zbog negativnih demografskih kretanja koja su dovela do starenja stanovništva,

¹² *Dimensions of Urban Poverty in the Europe and Central Asia Region*, World Bank Policy Research Working Paper 3998, August 2006, str. 20.

pa u mnogim ruralnim domaćinstvima više ne postoje mladi, radno- i preduzetnički sposobni članovi.

Geografija siromaštva

Teritorijalni raspored siromašnih u Srbiji i nivo siromaštva po regionima, izražen stopama siromaštva, prikazani su u sledećoj tabeli:

Tabela 4.

Siromaštvo po regionima Srbije, 2014.

	broj siromašnih, u 000	stopa siromaštva, u %
Srbija	627	8,9
Vojvodina	149	7,8
Beograd	77	4,7
centralna Srbija bez Beograda	402	11,4
Šumadija, zapadna Srbija	154	7,6
jugoistočna Srbija, istočna Srbija	248	16,4

Izvor: obrada Ankete o potrošnji domaćinstava 2014, RZS

Centralna Srbija (bez Beograda) je 2014. godine imala najveću stopu siromaštva među velikim regionima Srbije (centralna Srbija, Vojvodina, Beograd) od 11,4%, sa ukupno 408 hiljada siromašnih. U znatno boljoj poziciji su Vojvodina i Beograd, sa stopom od 7,8% i 4,7% respektivno i sa 149 i 77 hiljada siromašnih. Ukoliko se centralna Srbija podeli na dva regiona dobija se relativno niska stopa siromaštva za region Šumadija-zapadna Srbija od 7,6%, dok region istočna-jugoistočna Srbija ima stopu siromaštva od veoma visokih 16,4%. Relativno povoljan položaj regiona Šumadija-zapadna Srbija posledica je veće ujednačenosti potrošnje u odnosu na druge regione, jer je ovde Ćini koeficijent (videti kasnije) 0,24, dok je u ostalim regionima 0,26. Razlog ovako visokog siromaštva regiona istočne-jugoistočne Srbije nalazi se u najnižem nivou razvoja: BDP po stanovniku iznosi ispod 2/3 republičkog proseka¹³ i najniži je među svim regionima.

U 2014. došlo je do izvesnih promena u odnosu na prethodnu 2013. godinu: smanjen je nivo siromaštva u Beogradu (sa 5,6 na 4,7%) i regionu istočne i jugoistočne Srbije (sa 18 na 16,4%), dok je došlo je do povećanja siromaštva u Vojvodini (sa 5,6 na 7,8%). Navedena dinamika regionalnih razlika pokazuje da su u zemlji sa jedinstvenom socijalnom politikom moguće divergentne tendencije

¹³ Regionalni bruto društveni proizvod 2013, RZS, april 2014.

u dinamici siromaštva, a prvenstveno zbog razlika u njihovim socioekonomskim sistemima i delovanju različitih faktora siromaštva i nejednakosti. Za sada ne raspoložemo podacima o regionalnim bruto društvenim proizvodima za 2014. godinu, tako da nismo u stanju da ocenimo uticaj ovog inače bitnog faktora.

Profil siromašnih

Posle prikaza nivoa ukupnog siromaštva u Srbiji u prethodnom odeljku, u ovom ćemo izneti podatke o profilu siromašnih, odnosno ponuditi odgovor na pitanje “ko su siromašni u Srbiji?”, a prema više demografsko-socijalno-ekonomskih karakteristika. Ustanovljavanje profila siromašnih neophodna je pretpostavka aktivne brige o siromašnima, jer je jedino na toj osnovi moguće dobro odabrati i podesiti odgovarajuće instrumente socijalne politike.

Prvi indikator koga ćemo prikazati je siromaštvo prema brojnosti članova domaćinstva.

Tabela 5.

Siromaštvo prema tipu domaćinstva, 2014, u %

	stopa siromaštva	struktura siromašnih	struktura ukupnog stanovništva
jednočlana	4,4	4,0	8,0
dvočlana	6,4	13,4	18,7
tročlana	6,1	12,9	18,7
četvoročlana	8,0	21,9	24,3
petočlana	10,2	15,5	13,5
šestočlana i više	17,1	32,4	16,9
Srbija	8,9	100	100

Izvor: obrada Ankete o potrošnji domaćinstava 2014, RZS

Kao i prethodnih godina, i u 2014. godini ugroženost siromaštvom raste sa povećanjem broja članova domaćinstva, pa je siromaštvo naročito izraženo u višečlanim domaćinstvima: dok je stopa siromaštva za jednočlana domaćinstva samo 4,4 posto, ona postepeno raste i dostiže 17,1% kod šestočlanih i brojnijih domaćinstava. Svakako, pomenuta razlika u siromaštvu posledica je različitog odnosa broja članova koji imaju sopstvene prihode i broja nezaposlenih/neaktivnih članova bez prihoda, koji je nepovoljniji u višečlanim domaćinstvima zbog većeg broja dece ili neaktivnih starih lica bez prihoda. Zbog više stope siromaštva je i učešće članova višečlanih domaćinstava u ukupnom broju siromašnih visok: dok petočlana i brojnija domaćinstva obuhvataju samo 30,4% svih stanovnika Srbije, dotle je njihovo učešće u ukupnom broju siromašnih čak 47,9%.

Međutim, siromaštvo višečlanih domaćinstava znatno je više od proseka za Srbiju, što je svakako očekivano, ali razlika nije posebno dramatična, na šta ukazuje njihova relativno umerena stopa siromaštva od 17,1%. Razlog ovome jeste činjenica da u Srbiji višečlane porodice najčešće nisu sačinjene od velikog broja dece, već se u znatnom broju radi o višegeneracijskim domaćinstvima kod kojih više članova ima sopstvene prihode (od rada, nekretnina, penzija itd).

U sledećoj tabeli prikazan je stepen siromaštva po različitim starosnim grupama stanovništva.

Tabela 6.

Siromaštvo prema starosti, 2014, u %

Godine	stopa siromaštva	struktura siromašnih	struktura ukupnog stanovništva
do 13	12,2	17,4	12,7
14-18	11,5	6,3	4,9
19-24	10,7	8,1	6,7
25-45	8,6	25,5	26,4
46-65	7,9	25,2	28,2
65+	7,4	17,5	21,1
Srbija	8,9	100	100

Izvor: obrada Ankete o potrošnji domaćinstava 2014, RZS

Iz ovih podataka može se uočiti da se stanovništvo Srbije po starosti može podeliti se na dve velike grupe: na mlađe, koje obuhvataju sve stanovnike stare od 0 do 24 godine, sa sličnom stopom siromaštva od 11-12%, i na starije, koji obuhvataju pojedince stare 25 godina i više godina, sa stopom siromaštva koja se kreće oko 8%.

Uzrok ovih međugeneracijskih razlika je nejednaka zastupljenost pojedinaca sa i bez sopstvenih prihoda: mlađe kategorije stanovništva, a to su deca i mladi na školovanju, obično nemaju sopstvene prihode, pa je u njihovim porodicama siromaštvo izraženije nego u onima u kojima preovlađuju članovi sa sopstvenim prihodima (od rada, penzija, kapitala itd). Ipak, razlika u siromaštvu između ovih dveju starosnih kategorija nije naročito velika, a zbog zajedničkog života pripadnika različitih generacija koje koriste prihod svih članova domaćinstva i tako ujednačavaju potrošnju svih članova. Pored toga, prihodi aktivnih odraslih članova veći su u domaćinstvima sa decom nego u domaćinstvima bez dece.¹⁴

U ukupnom broju svih siromašnih mlađa generacija (do 24 godine) učestvuje sa 31,8%, a starija sa 68,2%. Ovako nisko učešće mlađe generacije, kod koje je stopa siromaštva viša, rezultat je nepovoljnih demografskih procesa u Srbiji koji su doveli do starenja stanovništva i smanjenja udela mladih.

¹⁴ Videti Boško Mijatović: *Rizik siromaštva u Srbiji*, u Srbija: prihodi i uslovi života 2013, RZS, 2014, str. 11.

Prisetimo i da najnižu stopu siromaštva ima najstarija generacija – sa 65 i više godina. Iako uglavnom radno neaktivni, pripadnici najstarije populacije dobro su zaštićeni od siromaštva penzijskim sistemom, pa je njihov nivo siromaštva čak niži nego pripadnika radno aktivnih generacija.

Pomenuti odnos stopa siromaštva mlađih i stariji preslikan je i na odnos siromaštva dece i odraslih:

Tabela 7.

Siromaštvo dece i odraslih, 2014, u %

	stopa siromaštva	struktura siromašnih	struktura ukupnog stanovništva
deca (0-18)	12,0	23,7	17,5
odrasli	8,2	76,3	82,5
Srbija	8,9	100	100

Izvor: obrada Ankete o potrošnji domaćinstava 2014, RZS

U 2014. stopa siromaštva dece iznosi 12,0% i uočljivo je viša nego punoletnih (8,2%). Kako je uobičajeno u svetu, i ove, kao i prethodnih godina deca su u Srbiji više ugrožena siromaštvom, odnosno imaju veći rizik siromaštva nego odrasli iz napred pomenutih razloga. Ipak, ta razlika nije dramatična kao u nekim drugim zemljama, prvenstveno zbog relativno malog prosečnog broja dece po porodici u Srbiji.

Siromaštvo prema polu prikazano je u sledećoj tabeli:

Tabela 8.

Siromaštvo prema polu, 2014, u %

	stopa siromaštva	struktura siromašnih	struktura ukupnog stanovništva
muškarci	9,1	49,2	48,2
žene	8,7	50,8	51,8
Srbija	8,9	100	100

Izvor: obrada Ankete o potrošnji domaćinstava 2014, RZS

Nivo siromaštva muškaraca i žena je vrlo sličan i, zavisno od godine, nekada se dobija da su malo siromašnije žene, a nekada muškarci. Pri tome, ova ujednačenost ne garantuje da su sopstveni prihodi muškaraca i žena podjednaki (mada jesu)¹⁵ već nastaje zbog zajedničkog života većine žena i muškaraca i zajedničkog korišćenja ukupnog prihoda, a bez obzira ko ga zarađuje.

¹⁵ Videti Boško Mijatović: *Nejednakost u Srbiji*, u Srbija: prihodi i uslovi života 2013, RZS, 2014, str. 11.

Nivo obrazovanja svakako je jedan od najvažnijih faktora siromaštva, pošto oni sa višim obrazovanjem po pravilu poseduju veće prihode i viši životni standard, pa ih je manje među siromašnima, i obrnuto. Uticaj nivoa obrazovanja nosioca domaćinstva na siromaštvo prikazan je u sledećoj tabeli:

Tabela 9.

Siromaštvo prema školskoj spremi nosioca domaćinstva, 2014, u %

	stopa siromaštva	struktura siromašnih	struktura ukupnog stanovništva
nezavršena osnovna škola	20,2	25,6	11,3
osnovna škola	17,5	35,9	18,2
srednja škola	5,9	36,3	54,2
viša škola	1,6	1,0	5,9
visoka škola	1,0	1,2	10,4
Srbija	8,9	100	100

Izvor: obrada Ankete o potrošnji domaćinstava 2014, RZS

U Srbiji se stopa siromaštva očigledno smanjuje sa povećanjem školske spreme nosioca domaćinstva: od 20,2% kod pojedinaca bez završene osnovnu školu do samo 1,0% kod onih sa završenim fakultetom. Među siromašnima dominiraju oni sa završenom osnovnom školom ili čak i bez nje: učestvuju čak sa 61,5% od ukupnog broja siromašnih, iako je njihovo učešće u ukupnom stanovništvu samo 29,5%. Iako oni sa završenom srednjom školom imaju stopu siropmaštva ispod proseka za Srbiju kao celinu, ipak je njihov broj visok – ima ih čak 36,3% ukupnog broja siromašnih, svakako zahvaljujući velikom ukupnom broju (čak 54,2% populacije u Srbiji).

Ova čvrsta relacija između nivoa obrazovanosti i siromaštva jasno ukazuje na to da je podizanje kvalifikovanosti zaposlenih, posebno onih na najnižim stepenima lestvice, neposredan i efikasan način smanjenja siromaštva u Srbiji. Makar kao prvi korak Srbija bi morala da obezbedi da sva deca završe osnovnu školu, što je i višedecenijska zakonska obaveza koja se ne ostvaruje.

Iako važan faktor, nivo obrazovanja nosioca domaćinstva ne mora biti odlučujuća za siromaštvo domaćinstva, jer njegova radna aktivnost, odnosno položaj na tržištu rada može biti još važniji.

Tabela 10.

Siromaštvo prema statusu na tržištu rada – nosilac, 2014, u %

	stopa siromaštva	struktura siromašnih	struktura ukupnog stanovništva
zaposlen	6,5	36,5	50,3
nezaposlen	23,7	24,5	9,2

neaktivan	8,6	39,0	40,5
Srbija	8,9	100	100

Izvor: obrada Ankete o potrošnji domaćinstava 2014, RZS

Iz ugla siromaštva domaćinstva od tri moguće opcije – da nosilac domaćinstva bude zaposlen, nezaposlen ili neaktivan – najnepovoljnija ukoliko je nezaposlen. Tada je prosečna stopa siromaštva visokih 23,7%. Ova bi stopa mogla biti i viša da ova domaćinstva nemaju drugih prihoda (od države, humanitarne pomoći, rođaka i prijatelja, nekretnina itd) i da su neki od članova domaćinstva nisu zaposleni, bez obzira što je nosilac nezaposlen. Inače, jedna četvrtina od ukupnog proja zaposlenih propada domaćinstvima sa nezaposlenim nosiocem.

Najnižu stopu siromaštva od 6,5% imaju domaćinstva sa zaposlenom osobom kao nosiocem. Ali, kada se pokaže da čak 36,5% siromašnih potiče iz domaćinstava u kojima je bar jedan član (nosilac) zaposlen postaje očigledno da ni zaposlenost ne garantuje izbegavanje siromaštva u Srbiji. Uzrok tome se može naći u činjenici da mnogi zaposleni, posebno među samozaposlenima, rade skraćeno radno vreme ili čak neredovno i u sivoj ekonomiji i da zato skromno zarađuju. Unutar kategorije zaposlenih samozaposleni imaju višu stopu siromaštva (10,1%) u odnosu na zaposlene kod poslodavca (4,4%), što svedoči o niskoj produktivnosti i skromnim zaradama samozaposlenih pojedinaca. Ovakva pozicija zaposlenih razlikuje se od kretanja u mnogim evropskim zemljama, gde je siromaštvo koncentrisano u domaćinstvima u kojima niko nije zaposlen, tj. koja čine neaktivni ili nezaposleni, dok zaposlene od siromaštva štiti redovna i dovoljno visoka zarada.

Znatno nižu stopu siromaštva od onih čiji je nosilac nezaposlen imaju domaćinstva sa neaktivnim nosiocem (8,6%),¹⁶ što je na nivou stope siromaštva za Srbiju u celini (8,9%). Nema sumnje da je za relativno povoljnu situaciju ovih domaćinstava posebno zaslužan penzijski sistem Srbije. I zaista, među neaktivnim nosiocima, domaćinstva sa nosiocem penzionerom imaju znatno nižu stopu siromaštva (8,1%) nego sa ostalim neaktivnim nosiocima (17,0%).

* * *

U 2014. godini siromaštvo je ostalo na približno jednakom nivou sa prethodnom godinom – 8,9 prema 8,6%. Društveni bruto proizvod je, prema preliminarnim podacima, smanjen, delimično zbog poplava. Prema Anketi o potrošnji domaćinstava u Srbiji je bilo ukupno 627 hiljada siromašnih, a najviše su pogođeni siromaštvom bili, kao i obično, članovi brojnih domaćinstava, nezaposleni, neaktivni (bez penzionera) i nekvalifikovani građani i stanovnici istočne/jugoistočne Srbije. Nejednakost je u 2014. ostala nepromenjena prema 2013. godini.

¹⁶ Jednako su ugrožena i domaćinstva čiji se neaktivni nosilac nalazi u radnom dobu (18-65 godina): stopa siromaštva je 8,9%.

NEJEDNAKOST

Od različitih mera nejednakosti,¹⁷ opredelili smo se u ovim istraživanjima za dva najpopularnija, najjednostavnija i najjasnija pokazatelja: jedan je Đini koeficijent nejednakosti potrošnje, a drugi odnos potrošnje najbogatijeg i najsiromašnijeg ventila (20% stanovništva). Izvor podataka nam je i ovde Anketa o potrošnji domaćinstava za 2014. godinu.

Đini koeficijent može uzeti vrednosti od 0 do 1, gde 0 označava potpunu jednakost potrošnje svih pojedinaca, a 1 potpunu koncentraciju potrošnje na samo jednog pojedinca, dok ostali uopšte ne troše.

Tabela 11.

Đini koeficijent u Srbiji, 2011-2014.

	Gini koeficijent			
	2011	2012	2013	2014
Srbija	0,25	0,26	0,26	0,26
urbano	0,25	0,25	0,26	0,26
ostalo	0,25	0,26	0,26	0,26
Vojvodina	0,25	0,27	0,25	0,26
Beograd	0,24	0,25	0,27	0,26
Šumadija, ZS	0,23	0,22	0,24	0,24
JS, IS	0,24	0,26	0,26	0,26

Izvor: obrada Ankete o potrošnji domaćinstava 2011, 2012. i 2013, RZS

U prethodnoj tabeli se vidi da Đini koeficijent za Srbiju uzima vrednosti od 0,25 do 0,26 tokom poslednjih godina, što je dosta nisko i što znači da je nejednakost potrošnje u Srbiji dosta umerena.

Slične vrednosti Đini koeficijenta pokazuju i dve klasifikacije iz prethodne tabele: urbano i ostalo stanovništvo, koje je na nivou proseka Srbije, kao i četiri navedena regiona, koji pokazuju vrednosti oko proseka. Nešto veću ujednačenost potrošnje od ostalih ima region Šumadije/zapadne Srbije, što mu donosi nešto niže siromaštvo nego što bi se očekivalo prema nivou njegovog razvoja.

Komparativno posmatrano, neke zemlje iz regiona istočne i jugoistočne Evrope imaju sličan stepen nejednakosti potrošnje kao Srbija, dok druge imaju viši. Gotovo sve zemlje u razvoju imaju znatno veću nejednakost nego Srbija.¹⁸

Koeficijent 80/20 pokazuje samo odnos najbogatijih i najsiromašnijih kvintila (20% stanovništva) u društvu, a zanemaruje srednjih 60% kao nevažne, a koji mogu da kod Đinija i sličnih mera odlučujuće utiču na krajnji rezultat.

¹⁷ Detaljnije, Boško Mijatović: *isto*.

¹⁸ Detaljnije, B. Mijatović: *Siromaštvo u Srbiji 2011, 2012. i 2013*, TSUSS, 2014, odeljak (Ne)jednakosti u Srbiji.

Tabela 12.

Odnos 80/20 u Srbiji, 2011-2014.

	2011	2012	2013	2014
80/20	3,6	3,8	3,9	3,9

Izvor: obrada Ankete o potrošnji domaćinstava 2011, 2012, 2013. i 2014, RZS

Podaci iz ove tabele ukazuju da 20% stanovništva sa najvećom potrošnjom ima za oko 3,8-3,9 puta veću potrošnju od 20% stanovnika sa najmanjom potrošnjom. I ovde Šumadija i zapadna Srbija donekle odskoču, sa odnosnom 3,7.

Obračunali smo i regionalne odnose 80/20:

Tabela 13.

Odnos 80/20, po regionima, 2014.

	odnos 80/20
Srbija	3,9
urbano	3,9
ostalo	3,8
Vojvodina	3,8
Beograd	4,0
Šumadija, ZS	3,7
JS, IS	3,8

Izvor: obrada Ankete o potrošnji domaćinstava 2014, RZS

Razlike u nejednakosti među regionima i po tipu područja (urbano, ostalo) vrlo su male, tako da lokacija stanovanja ne predstavlja generatora nejednakosti u Srbiji.

Dosta niske vrednosti i Đini koeficijenta i odnosa 80/20 ukazuju da nejednakost potrošnje u Srbiji nije posebno izražena, odnosno da je umerena po međunarodnim merilima.

Interesantno je uporediti mere nejednakosti potrošnje sa nejednakosti dohotka u Srbiji: nejednakost dohotka u Srbiji znatno je veća nego nejednakost potrošnje. Đini koeficijent za prihode iznosi 0,38, a odnos 80/20 je 8,8, pa je nejednakost dohotka u Srbiji najveća je među zemljama u kojima se obavlja SILC istraživanje (32 zemlje).¹⁹ Da je Đini viši kod dohotka nego kod potrošnje standardno je i poznato, ali je u Srbiji ova razlika vrlo izražena. Nekoliko činilaca svakako utiče na ovakve relacije – solidarnost šire familije i prijatelja, prirodna potrošnja (sopstvena proizvodnja hrane i pića) i regionalne razlike u cenama koje SILC ne uzima u obzir itd – ali bi bilo zanimljivo bliže ustanoviti razloge za to.

¹⁹ Videti Boško Mijatović: *Nejednakost u Srbiji*, u Srbija: prihodi i uslovi života 2013, RZS, 2014.

SIROMAŠTVO U PERIODU 2008-2014.

Kretanje siromaštva u Srbiji u periodu 2008-2014. godina prikazano je u tabeli 12. Prva godina posmatranog razdoblja je 2008. zato što se se od tada ankete o potrošnji domaćinstava rade po istom upitniku i metodološkom postupku, pa su i rezultati uporedivi.

Tabela 14.

Siromaštvo u Srbiji, 2008-2014.

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
linija siromaštva po ekviv. odraslom, din. mesečno	7.401	8.022	8.544	9.483	10.223	11.020	11.340
stopa siromaštva (procenat siromašnih)	6,1	6,9	9,2	6,8	8,8	8,6	8,9
broj siromašnih u 000	470	525	686	499	642	610	627

Izvor: Siromaštvo u Republici Srbiji 2008-2010, LP20, 29.4.2011, RZS, obrade Anketa o potrošnji domaćinstava 2011, 2012, 2013. i 2014, RZS.

Relativno brz ekonomski rast Srbije od 2000. do 2008. godine doneo je smanjenje siromaštva, tako da je stopa siromaštva smanjena na 6,1% u 2008. godini. Ali, još te 2008. počinje ekonomska kriza i životni standard stanovništva se postepeno smanjuje. Kao naličje ovog procesa povećava se stopa siromaštva tokom sledećih godina – na 6,9% u 2009. i 9,2% u 2010. godini. U 2011. donosi predah i stopa siromaštva opada na 6,8%, ali je veliki podbačaj žetve u 2012. godini doneo povećanje stope na 8,8%. Tokom 2013. i 2014. siromaštvo je ostalo nepromenjeno. Broj siromašnih kretao se tokom ovih godina između 470 i 686 hiljada. Globalno posmatrano, poslednja ekonomska kriza donela je vidljiv, ali ne i veliki rast siromaštva u Srbiji.

Nepovoljno je, međutim, što Srbija i dalje ne uspeva da izađe iz višegodišnje ekonomske stagnacije i da na toj osnovi dođe do smanjenja siromaštva. Štaviše, zbog verovatnog zaostajanja lične potrošnje u doglednoj budućnosti (deo toga je smanjenje plata u javnom sektoru i penzija), može se očekivati određeno povećanje siromaštva čak i ukoliko dođe do umerenog privrednog rasta. Jer, Srbija je dugo podsticala ličnu potrošnju i živela iznad svojih mogućnosti, što je dovelo do povećanja spoljne zaduženosti. Da i Srbija ne bi došla u opasnost kao Grčka potrebno je promeniti orijentaciju i obuzdavati rast lične potrošnje preko realnih ekonomskih mogućnosti zemlje.

Važan faktor relativno umerenog siromaštva u Srbiji je ujednačenost potrošnje stanovništva: kako smo videti, Ćini koeficijent, koji meri nejednakost, vrlo je nizak (0,25 do 0,26). Uz postojeći bruto društveni proizvod i postojeću liniju siromaštva, siromaštvo je niže ukoliko je nejednakošću manja.

U sledećoj tabeli prikazane su socioekonomske i demografske kategorije stanovništva sa najvećom stopom siromaštva u posmatranom periodu, odnosno sa najvećim rizikom siromaštva:

Tabela 15.

Stope siromaštva najrizičnijih grupa, 2008-2014, u %

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
vangradsko područje	7,5	9,6	13,6	9,4	12,3	12,8	12,2
istočna-jugoistočna Srbija	11,7	17,7	18,0	16,4
nezaposlen, nosilac	17,1	21,0	20,4	23,7
nezavršena osnovna škola, nosilac	9,0	14,8	14,2	16,5	19,5	21,9	20,2
osnovna škola, nosilac	10,5	9,2	12,7	11,1	15,0	15,1	17,5
šestočlana i veća porodica	10,0	14,2	16,4	13,5	14,3	16,9	17,1
deca 0 – 18	7,1	9,3	12,2	9,8	12,3	11,4	12,0

Izvor: Siromaštvo u Republici Srbiji 2008-2010, LP20, 29.4.2011, RZS; obrade Anketa o potrošnji domaćinstava 2011, 2012, 2013. i 2014, RZS.

Iz oznetih podataka uočava se da su najvažniji faktori rizika siromaštva sledeći:

- radni status nosioca domaćinstva (nezaposlen),
- obrazovanje nosioca domaćinstva (nezavršena ili završena osnovna škola),
- brojčanost domaćinstva (šestočlana i veća domaćinstva),
- lokacija prebivališta (istočna-jugoistočna Srbija, vangradsko područje) i
- deca.

Pomenutim grupama stanovništva trebalo bi posvetiti naročitu pažnju tokom priprema programa socijalne politike.